

Anna WINIARCZYK-RAŻNIAK

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

email: anna.winiarczyk-razniak@up.krakow.pl

ORCID: 0000-0002-5276-5297

GOSPODARCZE SKUTKI PROGRAMÓW AKTYWIZUJĄCYCH ROZWÓJ TURYSTYKI – PRZYKŁAD PROGRAMU PUEBLOS MÁGICOS (MEKSYK)

Economic effects of programs activating the development of tourism – example of Pueblos Mágicos Program (Mexico)

Abstract: Pueblos Magicos (PPM) is a program used for tourism promotion in Mexico that is focused on the country's cultural and natural richness. Such a development impulse ought to increase the tourist offer and, consequently, employment in the services that support tourism. Using a synthetic indicator, the study did a dynamic analysis of changes in employment levels in tourism-related services and the number of businesses for towns admitted to the program throughout its early stages of operation. The analysis done for the paper shows that the increase in employment in the tourism sector has not been considerably impacted by this initiative. However, if the Pueblos Mágicos verification is done correctly and the program is running, it might play a big part in boosting tourism.

Key words: Pueblos Mágicos, Mexico, tourism development program, employment in tourism

WPROWADZENIE

Jednym z najważniejszych i najbardziej dynamicznych sektorów gospodarczych w Meksyku jest turystyka. Wynika to z tego, że Meksyk to obecnie jedna z najważniejszych destynacji w światowym ruchu turystycznym. Powszechnie kraj ten kojarzony jest z pięknymi plażami, kurortami wypoczynkowymi oraz ogromnym bogactwem atrakcji kulturowych. Na terenie Meksyku zlokalizowana jest ogromna ilość miejsc archeologicznych oraz świadectw dawnych kultur i przeszłości historycznej kraju. Jednakże kraj ten pod względem kulturowym oferuje znacznie więcej – na turystów czekają niewielkie miasteczka, przeważnie o kolonialnej przeszłości, posiadające niezwykłą atmosferę. Towarzyszą jej niejednokrotnie atrakcje przyrodnicze, co powoduje, że są one miejscami wyjątkowymi,

Wpłynęło: 29.01.2023

Zaakceptowano: 5.09.2023

Zalecany sposób cytowania / Cite as: Winiarczyk-Rażniak A., 2023, Gospodarcze skutki programów aktywizujących rozwój turystyki – przykład programu Pueblos Mágicos (Meksyk), *Prace i Studia Geograficzne*, 68.2, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 203–214, DOI: 10.48128/pisg/2023-68.2-11.

choć nadal niedocenianymi. Często takie wyjątkowe miejscowości zlokalizowane są w miejscach słabiej rozwiniętych pod względem gospodarczym lub pozostają „w cieniu” dużych miast, które ściągają na swój teren różnorodne inwestycje (w tym również te związane z turystyką), a także powodują odpływ ludności z miejscowości je otaczających. „Lekarstwem” na tę sytuację zdają się być różnego rodzaju programy aktywizacji turystycznej. Mają one na celu z jednej strony pobudzenie rozwoju gospodarczego poprzez wykorzystanie istniejących walorów turystycznych, a z drugiej strony zaangażowanie istniejącego potencjału społecznego tych miejsc oraz poprawę warunków i jakości życia miejscowej ludności.

W Meksyku promocja turystyki, której podstawą jest różnorodność kulturowa i przyrodnicza, prowadzona jest między innymi za pomocą Programu Pueblos Mágicos (PPM), który w założeniu stanowić miał świeże i nowe spojrzenie na aktywizację turystyczną (Núñez Camarena 2016; Madrid 2014). Wpisanie na listę miejscowości objętych PPM wiąże się z koniecznością przeprowadzenia wcześniej wymaganych analiz, m.in. dotyczących potencjalnych możliwości rozwoju turystyki. Jednym z efektów objęcia programem jest skierowanie do miejscowości funduszy, które powinny być wykorzystane na poprawę infrastruktury, wizerunku oraz funkcjonowania miejscowości. Samo objęcie programem stwarza perspektywę rozwoju takiej miejscowości, dlatego staje się ona atrakcyjnym miejscem dla inwestycji, głównie w usługi związane z turystyką. Taki impuls dla rozwoju powinien skutkować też zwiększeniem oferty turystycznej, a co za tym idzie również zatrudnienia w usługach turystycznych. To z kolei ma bezpośredni wpływ na lokalną społeczność, która w założeniu powinna być głównym beneficjentem programu aktywizacji, a uzyskany rozwój powinien przekładać się na poprawę warunków i jakości życia mieszkańców.

Wspomniany program badany był w różnych ujęciach (Núñez Camarena 2016). W literaturze najczęściej spotykanym podejściem jest analiza jego funkcjonowania na przykładzie pojedynczych miejscowości (m.in. Covarrubias Ramírez, Conde Pérez 2009; Covarrubias Ramírez, Vargas Vázquez, Rodríguez Herrera 2010; Velarde Valdez, Maldonado Alcudia y Maldonado Claudia 2009; Velázquez García, Balslev Clausen 2012; Rodríguez Herrera, Pulido Fernández 2009). Całościowo zagadnienia związane z wdrażaniem i funkcjonowaniem PPM omówione zostały w pracach F. Madrid (2014, 2019) oraz Núñez Camarena, Ettinger Mc Enulty (2020). Część autorów przyjmuje ujęcie problemowe i zwraca uwagę na aspekty PPM związane z jego funkcjonowaniem jako elementu lokalnej gospodarki (Treviño Aguilar, Heald, Guerrero Rodríguez 2015; Rojo Quintero, Llanos Guttierrez 2009; Loredó Lopez 2012; Winiarczyk-Rażniak, Raźniak 2019; Winiarczyk-Rażniak, Raźniak 2021). Istnienie programu rozważane było również w kategoriach nowej jakości i kształtowania przestrzeni (Hoyos Castillo, Fernández Lara 2008; Guillén Lugigo, Valenzuela y Jaime Rodríguez 2011; Romero Samaniego 2012; Rodríguez González 2013, 2014). Niektórzy badacze zwracają uwagę na niekorzystne skutki intensyfikacji ruchu turystycznego, wynikającej z wdrożenia PPM, m.in. na płaszczyźnie przemian społeczno-kulturowych (Hernández Lopez 2009; Rojo Quintero, Castañeda 2013; Winiarczyk-Rażniak, Raźniak 2021).

W dotychczasowych opracowaniach słabo rozpoznany został aspekt zmian w poziomie zatrudnienia i liczbie firm w sektorze turystycznym, jaki dokonywać się powinien po wdrożeniu programu aktywizacji. W szczególności niewiele jest opracowań, które omawiają poziom zatrudnienia w turystyce oraz w usługach z nią powiązanych w sposób szerszy, niebazujący na pojedynczych przypadkach. Dlatego też celem niniejszego opracowania jest ocena skuteczności programu aktywizacji turystycznej Pueblos Mágicos (PPM) w początkowej fazie jego funkcjonowania, w oparciu o zmiany w liczbie firm i zatrudnieniu lokalnych społeczności w usługach związanych z turystyką. W ten sposób próbowano odpowiedzieć na pytania: czy wprowadzenie programu aktywizacji turystycznej jest czynnikiem aktywizującym lokalną gospodarkę, a wprowadzenie programu powoduje zmiany w liczbie firm i w zatrudnieniu w usługach towarzyszących turystyce? Czy w tym zakresie widoczne są różnice pomiędzy badanymi miejscowościami? Dzięki temu artykuł prezentuje nowe podejście do zagadnienia, wskazując na rzeczywiste skutki działania programu.

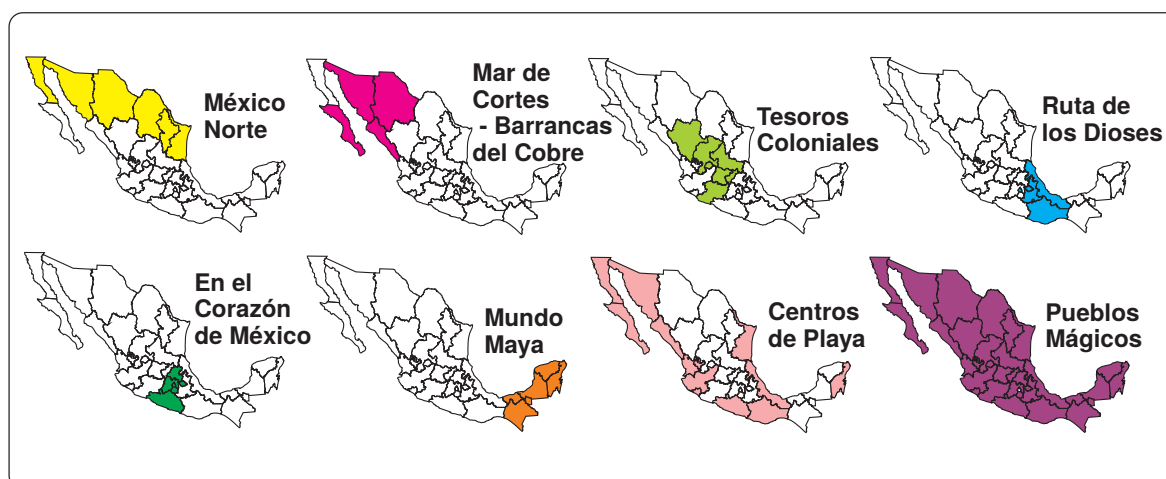
PROGRAM PUEBLOS MAGICOS (PPM) NA TLE PROGRAMÓW AKTYWIZACJI TURYSTYKI W MEKSYKU

Programy aktywizacji turystycznej w Meksyku

Kolejne Narodowe Plany Rozwoju Meksyku sytuują turystykę jako jeden z głównych czynników stymulujących działalność gospodarczą w kraju. Dlatego też Sekretariat Turystyki (*Secretaría de Turismo, Sectur*) tworzy produkty turystyczne w celu pobudzenia rozwoju społecznego i gospodarczego, przy wykorzystaniu zasobów naturalnych i kulturowych. Zakładają one inwestycje finansowe, mające na celu pobudzenie działalności gospodarczej oraz tworzenie nowych miejsc pracy (Bustingorry 2016; Rosas Jaco i in. 2017). Od lat 70. XX w. w Meksyku (z większym lub mniejszym powodzeniem) realizowane są zatem rozmaite programy, których intencją jest ochrona jego bogatego dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego. Wśród nich opracowywane są strategie, które mają za zadanie poszukiwanie nowych możliwości promocji i rozwoju obszarów o charakterze peryferyjnym, poza tradycyjnymi kierunkami turystyki wypoczynkowej oraz archeologicznej (Bustingorry 2015). Mają one aktywizować rozwój turystyki i gospodarki w obszarach, w których zachowane jest ich dziedzictwo historyczne, lokalna kultura oraz walory naturalne, a mimo to ich istnienie nie jest znane szerszej grupie odbiorców. Turystyka w Meksyku stanowi znaczący wkład w gospodarkę kraju, zatem jest ona szczególnie istotna jako element wspierający słabo rozwinięte tereny wiejskie na obszarach peryferyjnych. Z założenia programy aktywizacji mają na celu zmniejszenie nierówności występujących pomiędzy zacofanymi gospodarczo terenami wiejskimi kraju a rozwiniętymi aglomeracjami miejskimi. Powstanie programów promujących rozwój turystyki jest też wynikiem koncentracji ruchu turystycznego w obszarach przybrzeżnych kraju, co powoduje potrzebę dywersyfikacji przestrzennej i produktowej aktywności turystycznej.

Od 2001 r. *Secretaría de Turismo (Sectur)* nadzoruje osiem programów regionalnych (Ryc. 1). Ich celem jest aktywizacja społeczności lokalnych w miejscowościach położonych głównie w głębi kraju. Istotną kwestią, na którą zwraca się uwagę w założeniach tych programów jest rozwój różnych typów turystyki, w szczególności turystyki kulturowej jako czynnika znacznie podnoszącego atrakcyjność turystyczną Meksyku (Bustingorry 2015). Założeniem tych programów jest poprawa funkcjonowania poszczególnych regionów turystycznych Meksyku oraz ich pozycji na rynku krajowym i międzynarodowym. Bardzo ważnym zadaniem, które jest realizowane w ramach omawianych programów jest także prowadzenie analiz rynku, poprzedzających wspólną promocję, a także opracowywanie innowacyjnych produktów turystycznych. Często tworzone są strategie, powiązane ze specyfiką miejsca i dostępnych atrakcji turystycznych. Zwraca się w nich również uwagę na podniesienie poziomu konkurencyjności i rentowności miejsc turystycznych oraz działających w branży firm. Pozytywnym aspektem programów tego typu jest stworzenie pewnego rodzaju marki, z którą turyście powinny się kojarzyć określone pozytywne wrażenia oraz emocje. Według F. Madrid (2014) właśnie stworzenie wspólnej marki i związany z tym element wyróżnienia stanowi największą wartość PPM.

Wśród tych programów szczególnym przypadkiem jest program Pueblos Mágicos (PPM). Jako jedyny obejmuje swoim zasięgiem niemal cały kraj (poza Miastem Meksyk). Zakłada on współpracę pomiędzy władzami na różnych szczeblach administracji państwowej oraz instytucjami rządowymi. Program Pueblos Mágicos powstał w 2001 r., zaś jego celem od początku stała się promocja unikalnych walorów turystycznych niewielkich miejscowości położonych w obszarach peryferyjnych, rozwój infrastruktury turystycznej w tych miejscowościach oraz stworzenie innowacyjnej oferty, zaspokajającej rosnące wśród turystów zapotrzebowanie na kulturę, pozwalającej na zapoznanie się z lokalnymi tradycjami, a także promocję turystyki przygodowej oraz innych i mniej popularnych form turystyki. Ma on obecnie bardzo istotne znaczenie dla sektora turystycznego, ze względu na jego zasięg oraz długość funkcjonowania (Enríquez, Vargas 2021). Jednakże rozwój tych miejscowości, jakkolwiek posiadających ogromny potencjał przyrodniczo-kulturowy, wymaga najczęściej nakładów inwestycyjnych.

Ryc. 1. Programy aktywizujące rozwój turystyki w Meksyku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *SECTUR-Programas Regionales*.

Fig. 1. Regional tourism development programs in Mexico

Source: Authors' own work, based on *SECTUR-Programas Regionales*.

PROGRAM PUEBLOS MÁGICOS – ZAŁOŻENIA I FUNKCJONOWANIE

PPM odgrywa w Meksyku szczególną rolę ze względu na to, że jest ukierunkowany na rozwój lokalny (Pérez Corona 2018). Początkowo celem projektu było stworzenie pełnej i zróżnicowanej oferty turystycznej na terenach peryferyjnych, która bazowałaby na historyczno-kulturowych walorach miejscowości. Lokalne społeczności, zamieszkujące najczęściej tereny oddalone od najbardziej znanych destynacji turystycznych w Meksyku, charakteryzują się wyjątkowymi i niepowtarzalnymi cechami. Konstruując założenia programu postanowiono je wykorzystać do stworzenia unikalnych produktów turystycznych, które oparte zostały m.in. na lokalnym rzemiośle, gastronomii i festiwalach (Bustingorry 2015). Peryferyjne położenie tych miejscowości pozwoliło zachować w nich różnorodne zasoby naturalne i kulturowe. Założono zatem działania zmierzające do zwiększenia konkurencyjności tych miejscowości jako destynacji związanych z uprawianiem m.in. ekoturystyki, turystyki przygodowej czy też sportów ekstremalnych (Bustingorry 2016; Rodríguez Herrera i in. 2018, Winiarczyk-Raźniak, Raźniak 2019; Winiarczyk-Raźniak, Raźniak 2021). Według PPM turystyka powinna stać się strategią rozwoju gospodarczego miejscowości, w celu poprawy warunków i jakości życia mieszkańców, wzrostu zatrudnienia a także stymulowania inwestycji poprzez rozwój rynku turystycznego (Durán-Díaz i in. 2020). PPM w swoich założeniach dąży do dywersyfikacji turystyki oraz wykorzystywania nowych możliwości, które związane są z istniejącym tam dziedzictwem materialnym i niematerialnym (López Levi i in. 2015). Ma także na celu wzmocnienie pozycji Meksyku jako międzynarodowej destynacji turystycznej (Bustingorry 2016).

Pueblo Mágico (PM) w założeniu ma charakteryzować się specyficznymi symbolicznymi atrybutami. Zatem miejscowość funkcjonująca w programie powinna mieć swoją „magię”, która przejawia się różnych aspektach jej funkcjonowania. Problemem jest to, że definicja „magii” jest niejednoznaczna. W różny sposób można także rozumieć, czy dane miejsce posiada symboliczne atrybuty, historię i codzienne życie. To powoduje, że dosyć łatwo można wskazać argumenty zarówno za, jak i przeciw jej istnieniu (Bustingorry 2015; 2016; Amerlinck 2008). Z drugiej strony, niejednoznaczność terminologii stwarza przestrzeń działania dla władz lokalnych, które przy odpowiedniej interpretacji mają możliwość wykorzystania istniejących lokalnie zasobów. Równocześnie jednak pojawia się przestrzeń

dla nadużyć, co jest szczególnie niebezpieczne właśnie w Meksyku, borykającym się wciąż z korupcją. Dlatego też niezwykle istotnymi uczestnikami programu są działacze (polityczni i społeczni), reprezentujący miejscowości dążące do włączenia do programu bądź też już w nim uczestniczące. Od samego początku koncepcja programu zakładała kryteria, które musiały spełniać miejscowości, aby mogły uzyskać status Pueblo Mágico. Wśród nich znajdowało się m.in.: zaangażowanie społeczności i władz lokalnych w działania na rzecz programu, tworzenie i funkcjonowanie instrumentów związanych z planowaniem i kontrolą, działalność mająca na celu aktywizację rozwoju miejscowości oraz opracowanie indywidualnej oferty atrakcji turystycznych (Rodríguez Herrera i in. 2018).

Miejscowościom zgłaszającym akces do grona PM również stawiane są określone wymagania, dotyczące lokalizacji, liczby ludności oraz szereg innych, związanych z funkcjonowaniem i opracowaniem dokumentacji (*Guía para la Integración...* 2017; *Pueblos Mágicos...* 2018; Winiarczyk-Rażniak, Raźniak 2019; Winiarczyk-Rażniak, Raźniak 2021). Miejscowość przyjęta do programu otrzymuje możliwość wykorzystywania logo i nazwy „Pueblo Mágico”, które w trakcie funkcjonowania programu stały się rozpoznawalną marką. Otrzymuje ponadto wsparcie finansowe, które przeznaczone jest na poprawę jej funkcjonowania w zakresie infrastruktury, usług oraz wizerunku. Te fundusze mogą być wykorzystane również na tworzenie produktów turystycznych, poprawę jakości terenów turystycznych, a także na zwiększenie profesjonalizmu w zakresie jakości oferowanych usług (Bustingorry 2016; Núñez Camarena 2016).

Fot. 1. Wykorzystanie nazwy Pueblo Mágico w Palenque i Malinalco
Źródło: Fot. Autorki.

Photo 1. Use of the name Pueblo Mágico in Palenque and Malinalco
Source: Author's own work.

Pomysł na wykorzystanie potencjału PM wynika między innymi ze zmieniającego się stylu podróży. Turyści poszukują nowych, alternatywnych możliwości wyjazdów, z którymi związane są nowe doznania i doświadczenia, a także emocje. Takich doświadczeń dostarcza odwiedzanie PM, które poprzez emanującą z nich „magię” mogą pozostawić u odwiedzających niezapomniane przeżycia. Coraz większa świadomość społeczna, obserwowana zarówno u turystów, jak i w społecznościach lokalnych sprawia, że poszukiwane są nowe możliwości eksplorowania walorów środowiskowych i kulturowych, w sposób który pozwala na ich poznanie z zupełnie nowej perspektywy. Na pierwszy plan wybijać się zaczynają emocje, jakich turysta doświadcza, eksplorując wyjątkowe miejsca, wrażenia, które są efektem zarówno istniejących atrakcji, jak i dodatkowych możliwości, oferowanych w ramach programów rozwoju (m.in. festiwale, spotkania z kulturą, odpowiednia infrastruktura czy też autentyczność miejsca). Kierując się tymi spostrzeżeniami, tworzone są specjalne programy, które mają promować zrównoważony model turystyki, wynikający ze spełnienia ściśle określonych wymogów.

Wymogi dotyczące przyłączenia kolejnych miejscowości do PPM zmieniały się w trakcie trwania programu. Początkowo – do 2010 r. – były one bardziej rygorystyczne, lecz po 2010 r., podczas kadencji prezydenta Felipe Calderona znacznie je złagodzone, również ze względów politycznych (Armenta G. 2014; López Levi, Valverde Valverde, Figueroa Díaz 2015; Núñez Camarena, Ettinger Mc Enulty 2020). Spowodowało to bardzo duży przyrost liczby PM w kolejnych latach, nie spełniających pierwotnych założeń (Durán-Díaz i in. 2020; Puga 2018; López 2015). Spotkało się to z krytyką ze strony polityków oraz podmiotów gospodarczych (Núñez Camarena, Ettinger Mc Enulty 2020).

DANE I METODA BADAŃ

W celu zbadania wpływu przystąpienia miejscowości do PPM na rozwój gospodarczy w sektorze turystycznym dokonano analizy poziomu zatrudnienia oraz liczby firm w wybranych PM. Pod uwagę wzięto te miejscowości, które włączono do PPM od początku jego istnienia (2001 r.) do 2009 r. W badaniu analizowano materiał statystyczny dla całych gmin (*municipios* – MPM), na terenie których zlokalizowane są PM. Wynikało to z faktu, że oddziaływanie programu nie dotyczy wyłącznie samych miejscowości, ale również ich najbliższego otoczenia. Ze względu na brak dostępnych danych statystycznych dla sześciu MPM zdecydowano się na wyłączenie ich z grupy PM zakwalifikowanych do dalszych analiz. Badane PM podzielono na dwie grupy:

I grupa – PM1 – miejscowości przyłączone do PPM w latach 2001–2004 (13 PM). Dla tych PM istotne są zmiany w zatrudnieniu i liczbie firm, jakie wystąpiły w okresie 2004–2009. Gminy, na terenie których zlokalizowane są PM1, określono mianem MPM1.

II grupa – PM2 – miejscowości przyłączone do PPM w latach 2004–2009 (13 PM). Dla tych PM istotne są zmiany w zatrudnieniu i liczbie firm, jakie wystąpiły w okresie 2009–2014. Gminy, na terenie których zlokalizowane są PM2, określono mianem MPM2.

Do określenia stopnia przemian w zakresie rozwoju firm oraz zatrudnienia w firmach związanych z turystyką posłużono się danymi statystycznymi, dostępnymi na stronie Instituto Nacional de Estadística y Geografía (INEGI). Przyczyną ograniczenia analiz do tych PM z początku istnienia programu (przyłączonych w latach 2001 – 2009 r.) jest dostępność danych statystycznych możliwych do porównania. W kolejnych latach zmieniła się metodologia publikowania danych dotyczących poziomu zatrudnienia. Jedynie dla lat 2004, 2009 i 2014 te dane są spójne, a zatem możliwe do przeprowadzenia analizy porównawczej. Ponadto, jak wspomniano wcześniej, w kolejnych latach PM przyłączanych do programu było znacznie więcej, spotkało się to z dużą krytyką i zarzutami, że decyzje o włączeniu miejscowości do PPM podyktowane były względami politycznymi, a nie do końca wynikały ze spełniania założonych wymogów.

Materiał statystyczny zgromadzony do analiz dotyczył liczby firm oraz zatrudnienia w jednostkach zajmujących się tymczasowym zakwaterowaniem (hotelach, pensjonatach itp.), usługach w zakresie przygotowania żywności i napojów oraz handlu detalicznym produktami żywnościowymi. Dla tych danych w MPM w pierwszej kolejności obliczono dynamikę zmian w zakresie zatrudnienia oraz liczby firm. Obliczono ją dla wszystkich wybranych MPM odpowiednio dla okresu 2004–2009 oraz 2009–2014. Następnie dokonano standaryzacji tych wartości dynamiki poprzez średnią i odchylenie standardowe, dzięki czemu powstały cząstkowe wskaźniki syntetyczne dla poszczególnych cech w tych dwóch okresach czasowych. Na tej podstawie możliwe było opracowanie wskaźnika syntetycznego dla MPM, dla tych dwóch badanych okresów.

Wartość wskaźnika syntetycznego obliczono według wzoru:

$$z = \sum_{i=1}^{i=n} \frac{x_i - \mu_i}{\sigma_i}$$

Gdzie:

x – wartości kolejnych badanych zmiennych (liczba firm, zatrudnienie w badanych usługach)

μ – średnia wartość badanych zmiennych (j.w.)

σ – odchylenie standardowe badanych zmiennych

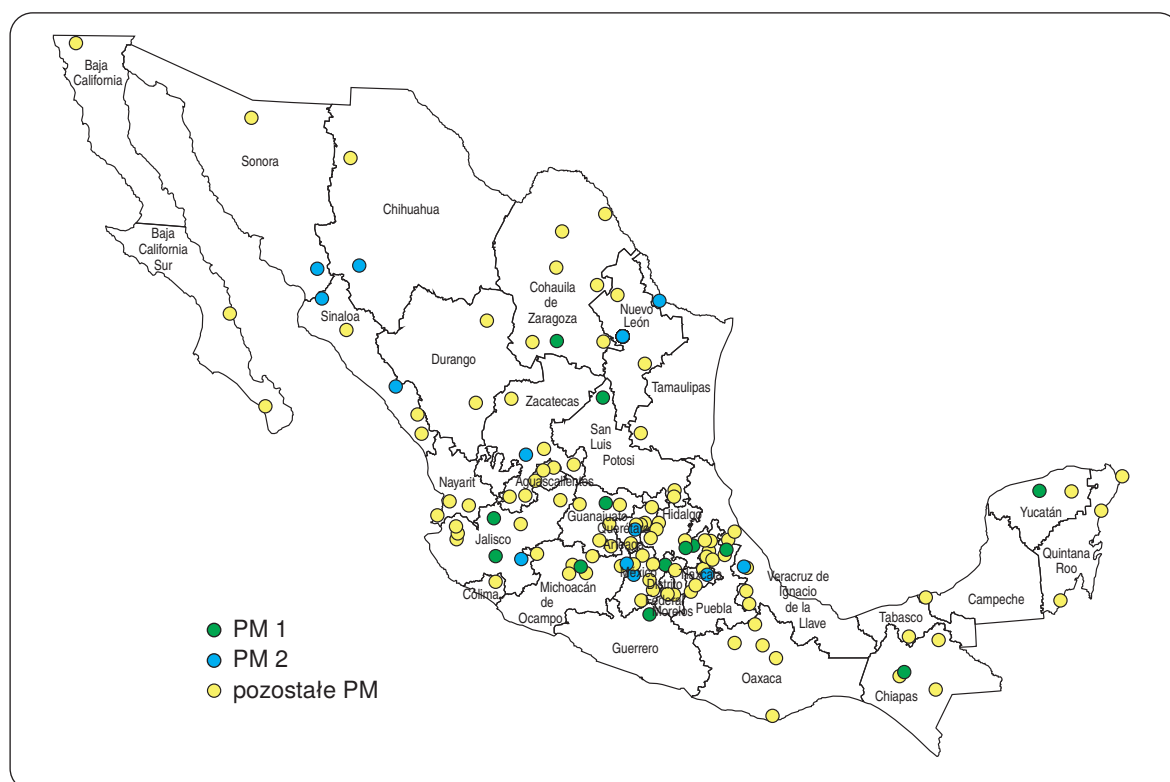
i – wybrany wskaźnik (j.w.)

W ten sposób ujednoczono dane wyjściowe i możliwe było porównanie analizowanych PM. Dodatkowo, poza danymi dla MPM wzięto pod uwagę również wyniki dla całych stanów, w których są one zlokalizowane (od wartości wyjściowych odjęto dane dla badanych MPM). Pozwoliło to na określenie, czy zmiany zachodzące w badanych MPM są odzwierciedleniem trendu dla całego stanu, czy zachowują się one inaczej.

WYNIKI BADAŃ

Charakterystyka badanych Pueblos Mágicos

Badane PM zlokalizowane są w 25 stanach (z 32 wszystkich istniejących). W pięciu stanach znajduje się więcej niż jednym PM; w Jalisco i Michoacan – po trzy PM (ryc. 2).

Ryc. 2. Rozmieszczenie badanych Pueblos Mágicos w Meksyku na tle wszystkich miejscowości funkcjonujących w programie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Pueblos Magicos, Secretaria de Turismo...

Fig. 2. Localization examined Pueblos Mágicos in Mexico and all of the Pueblos Mágicos in México

Source: Authors' own work, based on Pueblos Magicos, Secretaria de Turismo...

W badanym okresie do PPM przyłączono 32 miejscowości, z których do dalszych analiz zakwalifikowano 26. W pierwszym roku funkcjonowania do PPM przyjęto 2 miejscowości, w 2002 r. – było ich najwięcej z całego badanego okresu (8 PM). W 2008 r. do PPM nie włączono ani jednej miejscowości.

W celu dokonania pełniejszej charakterystyki badanych miejscowości, w pierwszej kolejności przeanalizowano je pod kątem atrakcji turystycznych, jakie zdecydowały o włączeniu do programu. Atrakcje te zakwalifikowano do jednej z 4 grup: kulturowych, przyrodniczych, lokalnych festiwali oraz mieszanych. We wszystkich badanych miejscowościach przeważają atrakcje kulturowe (prawie 60% wszystkich atrakcji), które są też głównym nośnikiem zakładanej w wymogach „magii” i „atmosfery”. Są to m.in. miejsca archeologiczne, muzea, kościoły i klasztory. Atrakcje naturalne stanowią zaledwie 8% wszystkich atrakcji turystycznych w badanych PM, i są to głównie parki narodowe. W badanych PM odbywa się ponad 100 różnego rodzaju festiwali, związanych z lokalnymi świętami oraz tradycjami.

Wśród badanych PM najwięcej atrakcji turystycznych wykazała Tequila (22: w tym 16 kulturowych, 2 przyrodnicze oraz 4 festiwale), Ciudad Mier (19: w tym 16 kulturowych, 2 mieszane oraz 4 festiwale) i Mazamitla (18: w tym 5 kulturowych, 3 przyrodnicze, 6 mieszanych oraz 4 festiwale).

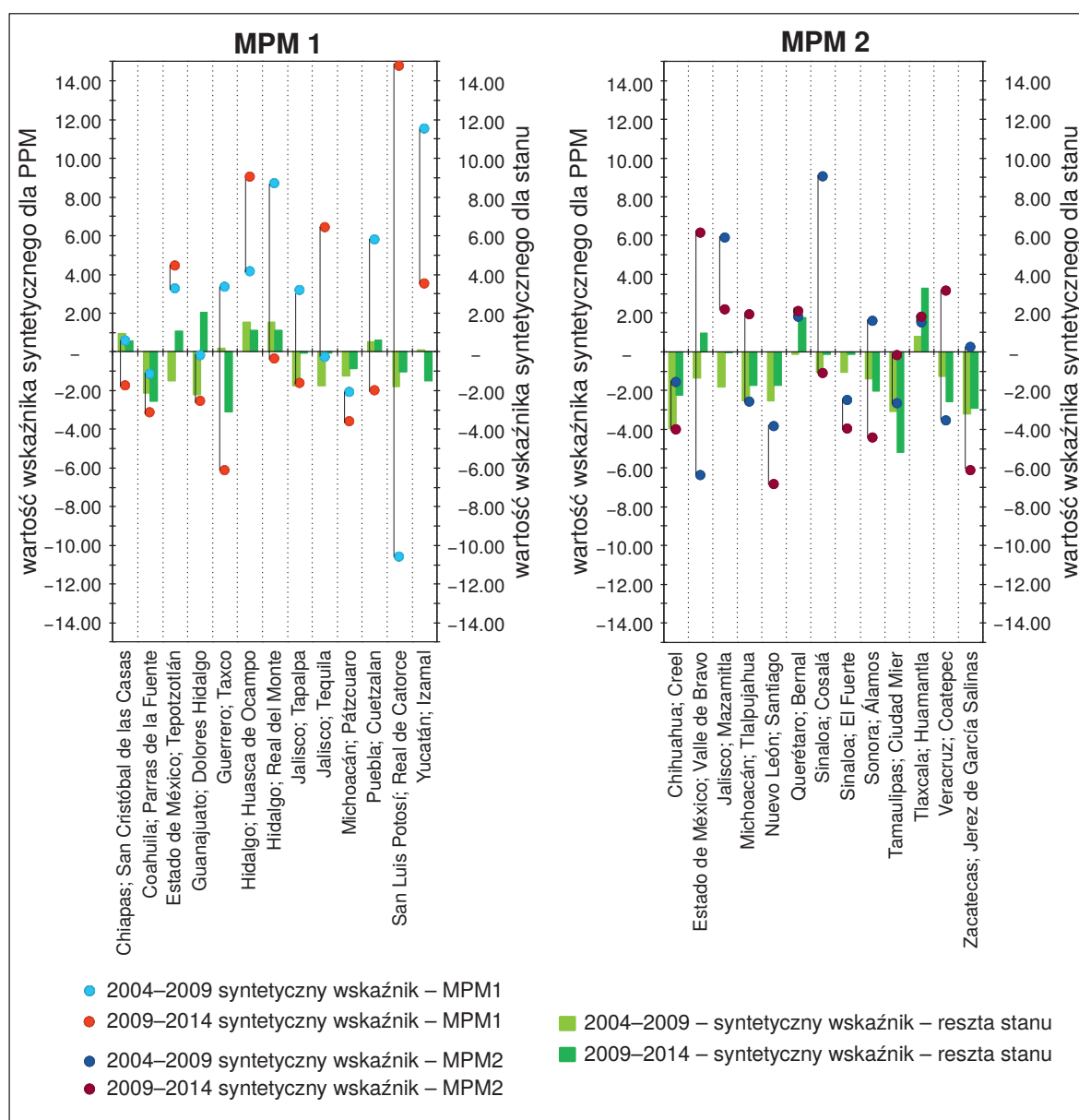
ZMIANY W ZATRUDNIENIU I LICZBIE FIRM W GMINACH Z PUEBLOS MÁGICOS

Na ryc. 3 zaprezentowano zmiany wskaźnika syntetycznego dla MPM1, MPM2 oraz dla reszty stanów, na terenie których są zlokalizowane. Przedstawiono je dla wszystkich PM w obu badanych okresach, co pozwala na porównanie trendów. Najwyższą wartość syntetycznego wskaźnika dynamiki w okresie 2004–2009 zanotowano w MPM1 Izamal (11,52), MPM2 Cosalá (9,05) oraz MPM1 Real del Monte (8,69). Najslabiej w tym okresie wypadło MPM1 Real de Catorce (–10,6). Ten MPM osiągnął z kolei najlepszy wynik w drugim badanym okresie – aż 14,77. Na drugim miejscu znalazł się MPM Huasca del Ocampo (9,05) i kolejno MPM1 Tequila (6,43).

Spośród MPM przyłączonych do PPM w latach 2001–2004 (MPM1) w trzech zaledwie przypadkach zaobserwowano wzrost wartości wskaźnika syntetycznego pomiędzy okresami 2004–2009 i 2009–2014. Równocześnie zaobserwowano wzrost wskaźnika syntetycznego w pozostałych gminach sześciu stanów, na terenie których zlokalizowane są MPM1. W czterech przypadkach w tej grupie zaistniała sytuacja, że pomimo wzrostu wskaźnika syntetycznego dla reszty stanu, w samym MPM ta wartość spadła w badanym okresie. Zaledwie w jednym przypadku zanotowano odwrotną sytuację: wzrost wskaźnika w MPM, przy jednoczesnym jego spadku w reszcie stanu (PM Huasca de Ocampo, stan Hidalgo).

Z kolei w grupie MPM2 (czyli tych PM przyjętych do PPM w okresie 2004–2009) zaobserwowano wzrost wskaźnika syntetycznego w przypadku sześciu MPM, i analogicznie w takiej samej liczbie reszty stanów, na terenie których zlokalizowane są MPM2. W sześciu przypadkach wzrost wskaźnika syntetycznego dla stanu nie korespondował z jego wzrostem dla MPM, zlokalizowanym na jego terenie. Z kolei w czterech przypadkach ten wzrost zaistniał równocześnie w MPM i w całym stanie. Zaledwie w 2 MPM zaobserwowano wzrost wskaźnika, pomimo jego spadku w pozostałych gminach stanu (Ciudad Mier w stanie Tamaulipas oraz Coatepec w stanie Veracruz).

Na podstawie tych danych stwierdzić można, iż generalnie włączenie do PPM nie spowodowało wyraźnej reakcji gospodarki lokalnej, polegającej na widocznym wzroście zatrudnienia i liczby firm związanych z turystyką. Widać również, iż druga grupa MPM (MPM2) zareagowała lepiej na włączenie do PPM – w tym przypadku zaobserwowano pozytywniejszą reakcję lokalnej gospodarki na wprowadzenie programu. Może to wynikać z faktu, iż program został już przetestowany na pierwszej grupie PM; możliwe też jest, że PM z drugiego okresu badawczego zostały lepiej wyselekcjonowane pod kątem możliwości rozwoju turystyki. Jednakże najważniejszy jest fakt, iż w większości MPM zaobserwowano spadek wskaźnika syntetycznego, świadczący o słabym rozwoju gospodarczym w zakresie turystyki.

Ryc. 3. Zmiany wskaźnika syntetycznego dla badanych gmin z Pueblos Mágicos oraz stanów, w których są one zlokalizowane

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Censo Economico 2004, 2009, 2014.

Fig. 3. Changes of the comprehensive index for examined MPMs and the rest of the states

Source: Author's own work, based on Censo Economico 2004, 2009, 2014.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Turystyka w Meksyku w ostatnich dziesięcioleciach przeszła transformację: od początkowego ukierunkowania na turystykę wypoczynkową, do zwrócenia się w kierunku turystyki kulturowej, poszukującej alternatywnych miejsc, poza głównymi atrakcjami kulturowymi. W ten trend w szczególności wpisuje się omawiany Program Pueblos Mágicos (López Levi i in. 2015). Jednym z naj-

ważniejszych jego założeń jest poprawa warunków i jakości życia mieszkańców, uzyskana poprzez stymulację gospodarki w celu tworzenia nowych miejsc pracy, a także inwestycje związane z rozwojem turystyki. Przeprowadzone analizy, dotyczące zmian w poziomie zatrudnienia i liczbie firm w sektorze turystycznym wskazują, iż program ten nie wpłynął w znaczący sposób na poprawę sytuacji w badanych MPM. Wskaźniki dotyczące dynamiki zmian liczby firm oraz poziomu zatrudnienia w większości miejscowości pokazują spadek ich wartości. Dotyczy to zarówno MPM, które zostały przyłączone do PPM w pierwszym, jak i w drugim badanym okresie.

Autorka zdaje sobie sprawę, że słabą stroną przeprowadzonych analiz, dotyczących zmian poziomu zatrudnienia oraz liczby firm, jest ograniczenie ich do dynamiki dla lat 2004, 2009 i 2014. Ograniczenie to miało charakter metodologiczny i wynikało z porównywalności materiału statystycznego, dostępnego do analiz. Większy zakres czasowy mógłby w pełniejszy sposób wskazać kierunki przemian. Z drugiej jednak strony analizie poddano te PM, które w pierwszej kolejności spełniły założone wymagania nowego programu aktywizacji i stały się w pewnym stopniu laboratorium skutków PPM. Ponadto upolitycznienie PPM w kolejnych latach (Armenta 2014) w dużym stopniu zafałszowało rzeczywistą gotowość części PM do przystąpienia do PPM. Dlatego też wyniki analiz statystycznych zostałyby zaburzone przez te miejscowości, które nie spełniały w wystarczającym stopniu założeń PPM. Istotnym problemem związanym z działalnością firm w Meksyku, świadczących usługi turystyczne, może być występowanie szarej strefy. Wiele usług turystycznych realizowanych jest w sposób nieformalny, co powoduje, że nie są widoczne w oficjalnych statystykach. Jednakże omawiany program zakłada dotacje i wsparcie (finansowe oraz organizacyjne) ze środków publicznych. Istotnym jest zatem kontrola i weryfikacja efektów jego działania, nawet jeśli statystyki wskazują tylko ich część. Ponadto, rozwiązaniem tego problemu mogłoby być intensywniejsze zachęcanie nieformalnych usługodawców do zarejestrowania działalności, w zamian za określone (i wymierne) przywileje.

Włączenie do PPM skutkuje różnorodnymi i wielokierunkowymi zmianami w miejscowościach posiadających status PM. Zauważyć należy dwutorowość efektów programu: z jednej strony pojawiają się bowiem nowe wyzwania, ale również w wielu przypadkach zaostrzają się istniejące już wcześniej konflikty. Cele założone w PPM określają działania dążące do zrównoważonego rozwoju oraz poprawy warunków i jakości życia lokalnych społeczności. Jednakże analiza dotychczasowych opracowań omawiających efekty przekształceń, które wynikają z rozwoju turystyki oraz związane są z dostosowaniem PM do wymogów turystów wskazuje, że są one zgodne przede wszystkim z oczekiwaniami turystów, a nie z ochroną i promocją tradycji, autentyczności oraz zasobów naturalnych. Odpowiednio skierowane inwestycje oraz promocja spowodować mogą, że staną się one jeszcze bardziej atrakcyjnymi miejscami docelowymi. Widoczny rozwój takich miejsc stać się może kołem napędowym dla dalszego napływu inwestycji z zewnątrz oraz poprawy warunków i jakości życia mieszkańców.

Istotnym z punktu widzenia efektywności programu w jego warstwie społecznej wydaje się być intensyfikacja rzetelnych prac nad metodologią związaną z przyznawaniem miejscowościom statusu PM. Według autorki, status PM powinien być przyznawany na określony czas, z możliwością jego przedłużenia, uzależnioną od wyników działania programu. Jednym z najważniejszych kryteriów takiej weryfikacji powinna być analiza poziomu zatrudnienia oraz rozwoju firm z branży turystycznej, a także poziomu zadowolenia mieszkańców, związanego ze zwiększonym ruchem turystycznym i przemianami będącymi jego konsekwencją. Wydaje się, że przedstawione wyniki badań mogą posłużyć jako materiał porównawczy do oceny programów aktywizacji turystyki, zarówno w samym Meksyku, jak i w innych krajach.

Literatura

- Amerlinck M.J., 2008, *Arquitectura vernácula y turismo: ¿Identidad para quién? Tradiciones y Culturas Populares*, 3, 15, s. 381–388.
- Armenta G., 2014, *Cuál es la situación real de los Pueblos Mágicos*, *Forbes*, <http://www.forbes.com.mx/develop-misterios-de-los-pueblos-magicos/> (dostęp: 25.09.2021).

- Bustingorry F., 2015, Pueblos Mágicos. El proyecto de patrimonialización de localidades mexicanas para promover el turismo. XI Jornadas de Sociología. Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires, Buenos Aires.
- Bustingorry F., 2016, Pueblos Mágicos. El proyecto de patrimonialización de localidades mexicanas para promover el turismo. *Ingeniería, Tecnología y Ciencias Aplicadas*, 1, s. 49–53.
- Censo Economico, 2004, Instituto Nacional de Estadística y Geografía (INEGI), <https://www.inegi.org.mx/datos/#Programas> (dostęp: 02.09.2021).
- Censo Economico, 2009, Instituto Nacional de Estadística y Geografía (INEGI), <https://www.inegi.org.mx/datos/#Programas> (dostęp: 02.9.2021).
- Censo Economico, 2014, Instituto Nacional de Estadística y Geografía (INEGI), <https://www.inegi.org.mx/datos/#Programas> (dostęp: 02.09.2021).
- Covarrubias Ramírez R., Vargas Vázquez A., Rodríguez Herrera I.M., 2010, Satisfacción de residentes con la actividad turística en los Pueblos Mágicos de México: un indicador de competitividad. Casos de Comala en Colima y de Real de Asientos en Aguascalientes. *Gestión Turística*, 14, s. 33–54.
- Covarrubias Ramírez R., Conde Pérez E.M., 2009, Percepción del nivel de satisfacción de los residentes con la actividad turística: Caso Comala, Colima, México. *Revista Turismo y Desarrollo Local Sostenible*, 2, 4, s. 1–12.
- Durán-Díaz P., Armenta-Ramírez A., Kristiina Kurjenoja A., Schumacher M., 2020, Community Development through the Empowerment of Indigenous Women in Cuetzalan Del Progreso, Mexico. *Land*, 9, 163. doi: 10.3390/land9050163.
- Enríquez J., Vargas R., 2021, El estudio de los Pueblos Mágicos. Una revisión a casi 20 años de la implementación del programa. *Dimensiones Turísticas*, 5, 8, s. 9–38. <https://doi.org/10.47557/SYWY9441>.
- Guía para la Integración documental Pueblos Mágicos*, 2017, SECTUR, https://www.gob.mx/cms/uploads/attachment/file/273030/Gui_a_2017_de_Incorporacio_n_2017.pdf (dostęp: 24.09.2021).
- Guillén Lúgigo M., Valenzuela B.A., Jaime Rodríguez M.E., 2013, Efectos del Programa Pueblos Mágicos en los residentes locales de El Fuerte, Sinaloa. Una aproximación al estudio de los imaginarios sociales. *Topofilia*, 4, 1, s. 776–784.
- Hernández López J., 2009, Tequila: centro mágico, pueblo tradicional. ¿patrimonialización o privatización? *Andamios*, 6, 12, s. 41–67.
- Hoyos Castillo E., Hernández Lara Ó., 2008, Localidades con recursos turísticos y el Programa Pueblos Mágicos en medio del proceso de la nueva ruralidad. Los casos de Tepetzotlán y Valle de Bravo en el Estado de México. *Quívera*, 10, 2, s. 111–130.
- Loredo López J.L., 2012, Pueblos Mágicos entre el simulacro y la realidad. *Topofilia*, 3, s. 1–19.
- López Levi L., Valverde Valverde C., Fernández Poncela A.M., Figueroa Díaz M.E., 2015, Presentación, [w:] L. López Levi, C. Valverde Valverde, A.M. Fernández Poncela, M.E. Figueroa Díaz (red.), *Pueblos mágicos. Una visión interdisciplinaria*, Universidad Autónoma Metropolitana and Universidad Nacional Autónoma de México: Mexico City, Mexico, s. 9–19.
- Madrid F., 2014, *Gobernanza turística–destinos exitosos: el caso de los Pueblos Mágicos de México*. VLA Laboratorio Visual, Universidad Anáhuac México Norte: Ciudad de México, México.
- Madrid F., 2019, Derivaciones epistémicas de una política pública: el caso de los Pueblos Mágicos 2001–2015. *El Periplo Sustentable*, 36, s. 184–229. <https://bit.ly/3bBiCB5>.
- Núñez Camarena G.M., 2016, Los pueblos mágicos de México: mecanismo de la SECTUR para poner en valor el territorio. *VIII Seminario Internacional de Investigación en Urbanismo*. Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori. Universitat Politècnica de Catalunya: Barcelona, Spain, Junio.
- Núñez Camarena G.M., Ettinger Mc Enulty C., 2020, La transformación de un territorio cultural. El desarrollo de los Pueblos Mágicos en México: Pátzucaro como caso de estudio. *Revista Urbano*, 41, s. 40–57. DOI: <https://doi.org/10.22320/07183607.2020.23.41.03>.
- Pérez Corona J., 2018, *Desarrollo local y turismo en México. Pueblos Mágicos en regiones metropolitanas*, [w:] E. Pérez Campuzano, V.E. Mota Flores (red.), *Desarrollo regional sostenible y turismo*, Universidad

- Nacional Autónoma de México y Asociación Mexicana de Ciencias para el Desarrollo Regional: México DF, México, s. 902–927.
- Pueblos Mágicos, Secretaría de Turismo, <https://www.gob.mx/sectur/articulos/pueblos-magicos-206528> (dostęp: 10.09.2021).
- Puga T., 2018, Pueblos Mágicos... pero pobres. *El Universal*. 29 October 2018. <https://www.eluniversal.com.mx/cartera/pueblos-magicos-pero-pobres> (dostęp: 15.09.2021).
- Rodríguez Herrera I.M., Pulido Fernández J.I., Vargas Vásquez A., Shaadi Rodríguez R.M., 2018, Dinámica relacional en los pueblos mágicos de México. Estudio de las implicaciones de la política turística a partir del análisis de redes. *Turismo y Sociedad*, 22, s. 85–104. doi: <https://doi.org/10.18601/01207555.n22.05>.
- Rodríguez González S.C., 2014, Metodología para el estudio del montaje de escenarios urbanos a partir del imaginario. IV Encuentro Latinoamericano de Metodología de las Ciencias Sociales: La investigación social ante desafíos transnacionales: procesos globales, problemáticas emergentes y perspectivas de integración regional, Heredia, Costa Rica, 27 al 29 de agosto, 2014.
- Rodríguez González S.C., 2013, Pueblos Mágicos. Tiraje cinematográfico como estrategia de estudio del montaje a partir del imaginario turístico. *Topofilia*, 4, 1, s. 832–847.
- Rodríguez Herrera I.M., Pulido Fernández J.I., 2009, Análisis del desarrollo turístico en los Pueblos Mágicos de México. Una revisión de los efectos de la política pública en los destinos mexicanos, [w:] *Retos para el turismo español. Cambio de paradigma*, XIV Congreso AECIT, Gijón, Spain, 8–20 november 2009, s. 797–819.
- Rojo Quintero S., Castañeda M.E., 2013, El Programa “Pueblos Mágicos” en dos ciudades de origen minero del noroeste de México. *Topofilia*, 4, 1.
- Rojo Quintero S., Llanes Gutiérrez R.A., 2009, Patrimonio y turismo: el caso del Programa Pueblos Mágicos. *Topofilia*, 1, 3, s. 1–15.
- Romero Samaniego G.A., 2012, Descripción de la experiencia del recorrido de Álamos ‘Un itinerario de fantasmas’. *Topofilia*, 3, 1.
- Rosas Jaco M.I., Almeraya Quintero S.X., Guajardo Hernández L.G., 2017, Los comités Pueblos Mágicos y el desarrollo turístico: Tepotztlán y El Oro. *Agricultura, Sociedad y Desarrollo*, 14, s. 105–123.
- SECTUR, Programas Regionales, <https://www.sectur.gob.mx/programas/programas-regionales/> (dostęp: 27.09.2021).
- Treñiño Aguilar E., Heald J., Guerrero Rodríguez R., 2015, Un modelo del gasto con factores sociodemográficos y de hábitos de viaje en Pueblos Mágicos del Estado de Guanajuato, México. *Revista Investigaciones Turísticas*, 10, s. 117–149. DOI: 10.14198/INTURI2015.10.06. <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/52107>.
- Velarde Valdez M., Maldonado Alcudia A.V., Maldonado Alcudia M.C., 2009, Pueblos Mágicos. Estrategia para el desarrollo turístico sustentable: caso Sinaloa. *Teoría y Praxis*, 6, s. 79–93.
- Velázquez García M.A., Balslev Clausen H., 2012, Tepoztlán, una Economía de la Experiencia Íntima. *Latin American Research Review*, 47, 3, s. 134–154.
- Winiarczyk-Raźniak A., Raźniak P., 2019, Magia Meksyku – Pueblos Mágicos w przestrzeni turystycznej kraju, *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 33, 3, s. 112–126. DOI: 10.24917/20801653.333.8.
- Winiarczyk-Raźniak A., Raźniak P., 2021, Are Pueblos Mágicos Really Magic? Tourism Development Program in the Context of the Quality of Life of Town Residents, *Land*, 10, 12, s. 1342. DOI: <https://doi.org/10.3390/land10121342>.